

SURXONDARYO VILOYATIDAGI YODGORLIKLAR

Aliqulova Nilufar Zoirovna

Termiz davlat muzey qo'riqxonasi

katta ilmiy hodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston janubida joylashgan Surxondaryo viloyatining tarixiy va madaniy yodgorliklari haqida umumiy ma'lumot berilgan. Unda qadimiy Termiz shahri, Fayoztepa, Qoratepa, Kampirtepa, Zurmala stupa kabi arxeologik yodgorliklar, shuningdek, Sulton Saodat majmuasi, Jarqo'rg'on minorasi, Al-Hakim at-Termiziy maqbarasi kabi islomiy yodgorliklarning ahamiyati yoritilgan. Maqolada ushbu yodgorliklarning mintaqaning tarixiy taraqqiyoti, Markaziy Osiyo madaniy merosidagi o'rni va ularni kelajak avlodlar uchun asrab-avaylash borasidagi o'rni va ahamiyatini tushunish uchun muhimligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Surxondaryo, Termiz, buddaviy yodgorliklar, islom me'morchiligi, Kampir-tepa, Jarqo'rg'on minorasi, Sulton Saodat majmuasi, Al-Hakim at-Termiziy, madaniy meros, O'zbekiston yodgorliklari, saqlash.

O'zbekistonning janubiy qismida joylashgan Surxondaryo viloyati tarixiy-madaniy merosga boy hududlardan biri hisoblanadi. Afg'oniston bilan chegaradosh va qadimgi Ipak yo'li kesib o'tgan mintaqa asrlar davomida sivilizatsiyalar chorrahasi bo'lib xizmat qilgan. Surxondaryodan topilgan ko'plab arxeologik, me'moriy va madaniy yodgorliklar turli madaniyatlar, jumladan, qadimgi Baqtriya, Kushon, Yunon-Baqtriya, So'g'd, Islom, Temuriylar sivilizatsiyalarining ta'sirini o'zida aks ettiradi.

Surxondaryodagi eng ko'zga ko'ringan yodgorliklar qatorida 2500 yildan ortiq tarixga ega qadimiy Termiz shahri ham bor. Termiz Markaziy Osiyoda buddizmning muhim markazi edi. Bu yerdagi eng diqqatga sazovor joylardan biri Fayoztepadir, qadimgi buddist monastir majmuasi eramizning 1–3-asrlariga oid. Qazishmalar natijasida stupalar, meditatsiya xonalari va buddist freskalari topildi, bu shaharning o'sha davrdagi ma'naviy va madaniy ahamiyatini ko'rsatadi. Yana bir diqqatga sazovor joy bu Qoratepa buddist monastiri bo'lib, u ellinistik va Gandharan badiiy elementlari aralashmasi bilan ajralib turadi. Termiz shahri yaqinida joylashgan Zurmala stupa O'zbekistondagi eng qadimiy buddaviy yodgorliklardan biri bo'lib, Kushonlar imperiyasi davrida qurilgan deb hisoblanadi.

Kampir-tepa Surxondaryodagi yana bir qadimiy yodgorlik bo'lib, Amudaryo bo'yida joylashgan. Bu joy bir paytlar Yunon-Baqtriya va Kushonlar davridagi yirik istehkom shahar bo'lgan. Arxeologik tadqiqotlar shahar devorlari, darvozalari, ibodatxonalari, savdo va hunarmandchilik faoliyatiga oid dalillarni topdi. Kampir-tepa Ipak yo'li savdo nuqtasi sifatida muhim rol o'ynagan va mintaqadagi mahalliy va xorijiy madaniy ta'sirlarning uyg'unligini ifodalaydi.

Surxondaryoda islomning ajoyib obidalari ham bor. Eng muhimlaridan biri Termiz shahri yaqinida joylashgan Sulton Saodat majmuasidir. 11—17-asrlarda qurilgan ushbu me'moriy ansambl Muhammad payg'ambar avlodlari bo'lgan sayyidlar oilaviy qabristonidir. Majmua o'zaro bog'langan maqbaralar, masjidlar va hovlilardan iborat bo'lib, ular nozik g'isht va sirlangan koshinlar bilan bezatilgan. U Markaziy Osiyodagi o'rta asrlar islom me'morchiligining durdona asari sifatida turibdi.

XII asrda qurilgan Jarqo'rg'on minorasi islom me'morchiligining yana bir yorqin namunasidir. Jarqo'rg'on shahri yaqinidagi Minor qishlog'ida joylashgan bu minora o'zining g'ayrioddiy gofirovka qilingan g'isht dizayni va bezak naqshlari bilan ajralib turadi. Balandligi 21 metrdan oshib, qadimiy savdo yo'llari bo'ylab sayohat qiluvchi karvonlar uchun ham azon, ham diqqatga sazovor joy bo'lib xizmat qilgan.

Termiziy maqbarasi muhim ma'naviyat maskanidir. Al-Hakim at- Termiziy IX asrning mashhur islom ilohiyotchisi va so'fiy olimi bo'lgan. Uning maqbarasi nafaqat muqaddas ziyoratgoh, balki mintaqada islom dafn arxitekturasini rivojini aks ettiruvchi me'moriy yodgorlik hamdir.

Surxondaryo bu yodgorliklardan tashqari Boysun va Hisor tizmalari kabi tog'li hududlarda topilgan ko'plab qadimiy petrogliflar bilan ham mashhur. Ming yillar avvaliga oid bu qoyatosh o'ymakorliklarida ov sahnalari, hayvonlar siymolari va qadimgi jamoalarning e'tiqodlari va kundalik hayoti haqida tushuncha beruvchi ramziy motivlar tasvirlangan.

Bu yodgorliklarni asrab-avaylash O'zbekiston uchun ustuvor vazifaga aylandi. Ushbu ob'ektlarning aksariyati milliy madaniy merosni muhofaza qilish dasturlariga kiritilgan va YuNESKOning Jahon merosi maqomi uchun ko'rib chiqilmoqda. Mahalliy va xalqaro olimlar tomonidan qo'llab-quvvatlangan arxeologik tadqiqotlar va konservatsiya ishlari davom etmoqda. Qayta tiklash ishlari ushbu joylarni tabiiy eroziyadan, inson aralashuvidan va shahar rivojlanishidan himoya qilishga qaratilgan.

Surxondaryo yodgorliklari nafaqat tarixiy osori-atiqalarni, balki madaniy davomiylik, diniy bag'rikenglik, sivilizatsiyalar o'zaro bog'liqligining jonli timsoli bo'lib ham xizmat qiladi. Ular dunyoning turli burchaklaridan sayyohlar, tadqiqotchilar va ziyoratchilarni jalb etib, mintaqaning madaniy va iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bu yodgorliklarni o'rganish va asrab-avaylashni davom ettirish Markaziy Osiyoning tarixiy merosini tushunish va bu merosni kelajak avlodlarga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda Surxondaryo viloyati Markaziy Osiyoning rang-barang va boy merosini aks ettiruvchi tarix va madaniyat yodgorliklarining noyob ombori hisoblanadi. Termizning qadimiy buddaviy maskanlari va mustahkam yunon-Baqtriya shahri Kampir-Tepadan tortib, Sulton Saodat majmuasi va Jarqo'rg'on minorasi kabi

ulug'vor islom me'moriy ansambllarigacha bo'lgan bu obidalar ming yillar davomida madaniy, diniy va san'at an'alarining uzluksiz rivojlanishini ko'rsatadi. Har bir yodgorlik ushbu hududda bir paytlar gullab-yashnagan o'tmish sivilizatsiyalari haqida qimmatli ma'lumotlarni o'zida jamlagan hamda Surxondaryoning qadimgi Ipak yo'lidagi madaniyatlar va savdo chorrahasi sifatidagi rolini ta'kidlaydi. Bu yodgorliklarni asrab-avaylash va o'rganish nafaqat tarixiy va arxeologik tadqiqotlar, balki milliy g'ururni yuksaltirish va madaniy turizmni rivojlantirish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Ilmiy izlanishlar va xalqaro hamkorlik bilan qo'llab-quvvatlanadigan tabiatni muhofaza qilish bo'yicha olib borilayotgan sa'y-harakatlar ushbu almashtirib bo'lmaydigan xazinalar qo'riqlanadigan va kelajak avlodlar uchun ochiq bo'lishini ta'minlaydi, O'zbekiston va butun Markaziy Osiyoning madaniy va tarixiy merosini kengroq tushunishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedov, B. (2018). *Surxondaryo viloyatining tarixiy yodgorliklari*. Toshkent: «Fan» nashriyoti.
2. To'xtayev, A. (2020). *O'zbekiston tarixiy yodgorliklari va ularning madaniy merosdagi o'rni*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
3. Jo'rayev, S. (2019). *Termiz arxeologik yodgorliklari*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
4. Islomov, R. (2017). *Markaziy Osiyoda islomiy me'moriy yodgorliklar*. Samarqand: «Afrosiyob» nashriyoti.